

Соціальна компетентність фахівців водного транспорту: феноменологічний аспект

Глебова Н. І., Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Стаття присвячена проблемі соціологічного вивчення соціальної компетентності фахівців водного транспорту. Розглянуті сучасні підходи до дослідження феноменологічних аспектів процесів розвитку референтної соціально-професійної групи підвищеної соціальної активності на рівні локальних соціально-професійних практик у специфічних галузевих умовах значної обмеженості активності суб'єктів. Встановлені основні чинники впливу на розвиток соціальної компетентності особистості з боку соціокультурного середовища професійного і соціального формування в процесі ефективної професійної діяльності. Наводяться результати дослідного інтерв'ювання діючих фахівців морського транспорту. Уточнені соціологічні характеристики соціальної компетентності фахівців водного транспорту засобами якісного дослідження чинників соціальної взаємодії даної групи фахівців. Визначено базові компетентності фахівця водного транспорту, пов'язані з ефективністю трудової діяльності: професійна підготовка; дисциплінованість; навички командної роботи; лояльність до компанії роботодавця. Виділені структурні складові соціальної компетентності фахівця водного транспорту, пов'язані зі ставленням до керівництва, моральними та комунікативно-інтерактивними аспектами взаємодії членів екіпажу. Встановлено зв'язок активізації процесів соціо-професійної самоідентифікації та підвищення рівня соціально-ціннісної адаптації особистості фахівця з рівнем розвитку соціальної компетентності. Виявлена наявність стійких якостей, які відображають вимоги фахівців водного транспорту до морської професії незалежно від спеціальності: моральна зрілість, товариськість-контактність, толерантність, стійкість до стресів, нормативність поведінки, сміливість, самоконтроль, адекватна самооцінка. Обґрунтовується потреба комплексного соціологічного дослідження соціальної компетентності фахівця водного транспорту в контексті завдання розвитку професійної групи на засадах ефективної соціальної взаємодії та досягнення відповідності особистісних якостей фахівця вимогам / очікуванням соціального середовища.

Ключові слова: соціальна взаємодія; соціальна активність; чинники ефективної соціальної взаємодії; соціологічне дослідження

Social competency of water transport specialists: a phenomenological aspect

Glebova N. I., Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

The article deals with some productive approaches to studying the development of social competency of water transport workers on the personality level in the process of continuous professional education and professional activity. It has been ascertained that social competency of water transport specialists is an important factor of forming some successful models of realizing professionalism, professional institutions and other elements of the market procedure, and social aspects in the structures of productive coordination become a social constructing object on the side of professional groups themselves, which requires understanding these processes and working out a model of analysis and construction of strategies of the development of professional groups social competency and its approval.

On the basis of the sociological concept of social collective coordination, a connection of fixing the role personality self-identification in social practices in the contexts of influences of their realization technologies is established. Some principal factors of making influence on the development of social competency in the course of effective professional activity and the availability of society's purposeful influence on personality by means of socio-cultural surroundings, in which personality continues and develops professionally and socially, determined. The results of research interviewing of acting sea transport experts are presented. Some sociological characteristics of social competency of water transport specialists are made more exact by means of the qualitative investigation of the factors of this expert group social coordination. According to the expert interview with sea transport specialists, four groups of basic competencies of a water transport specialist, connected with the efficiency of labour activities, are determined: professional training; disciplined state; command work skills; loyalty to an employer's company. On the basis of the analysis of the received data, some

structural components of the water transport specialist's competency are distinguished; they are connected with attitude to administrative authorities, management or subordination; with tolerance; with moral aspects of the crew coordination actualizing the aspects of moral competency and mutual confidence; with communicative and interactive aspects of the crew cooperation. According to the data of the author's research interviews, a connection of activation of the processes of the expert personality's socio-professional self-identification with the social and professional surroundings and increasing the level of his social and value adaptation in the environment with the social competency level is established. The availability of steady features, reflecting the demands of water transport specialists to the sea profession, regardless of a speciality (moral maturity, sociability and comradeship, firmness to stresses, behaviour normativeness, courage, self-control, adequate self-appraisal) is discovered. The necessity of working up adaptive and communicative components of social competence in small professional groups in the conditions of the closed surroundings and development is proved.

Keywords: social coordination; social activity; effective social coordination factors; sociological investigation

Социальная компетентность специалистов водного транспорта: феноменологический аспект

Глебова Н. И., Малитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого

Статья посвящена проблеме социологического изучения социальной компетентности специалистов водного транспорта. Рассмотрены современные подходы к исследованию феноменологических аспектов процессов развития референтной социально-профессиональной группы повышенной социальной активности на уровне локальных социально-профессиональных практик в специфических отраслевых условиях значительной ограниченности активности субъектов. Установлены основные факторы влияния на развитие социальной компетентности личности со стороны социокультурной среды профессионального и социального формирования в процессе эффективной профессиональной деятельности. Приводятся результаты исследовательского интервьюирования действующих специалистов морского транспорта. Уточнены социологические характеристики социальной компетентности специалистов водного транспорта средствами качественного исследования факторов социального взаимодействия данной группы специалистов. Определены базовые компетентности специалиста водного транспорта, связанные с эффективностью трудовой деятельности: профессиональная подготовка; дисциплинированность; навыки командной работы; лояльность к компании работодателя. Выделены структурные составляющие социальной компетентности специалиста водного транспорта, связанные с отношением к руководству компании, нравственными и коммуникативно-интерактивными аспектами взаимодействия членов экипажа. Установлена связь активизации процессов социо-профессиональной самоидентификации и уровня социально-ценностной адаптации личности специалиста с уровнем социальной компетентности. Выявлено наличие устойчивых качеств, которые отражают требования специалистов водного транспорта морской профессии независимо от специальности: нравственная зрелость, общительность-контактность, толерантность, стрессоустойчивость, нормативность поведения, смелость, самоконтроль, адекватная самооценка. Обосновывается необходимость комплексного социологического исследования социальной компетентности специалиста водного транспорта в контексте задачи развития профессиональной группы на основе эффективной социальной взаимодействия и достижения соответствия личностных качеств специалиста требованиям / ожиданиям социальной среды.

Ключевые слова: социальное взаимодействие; социальная активность; факторы эффективного социального взаимодействия; социологическое исследование

Постановка проблеми

Соціальна компетентність фахівця – це ефективність соціальної взаємодії, відповідність особистісних якостей вимогам / очікуванням соціального середовища, її розвиток і формування є важливим напрямком професійної освіти. Сучасні соціологічні теорії дозволяють визнати соціальну компетентність членів тих чи інших професійних груп суттєвим

фактором їх соціальної мобільності. Соціальна компетентність фахівців водного транспорту в сучасних умовах виступає важливим чинником формування успішних моделей реалізації професіоналізму, професійних інститутів та інших елементів ринкового порядку, а соціальні аспекти в структурах продуктивної взаємодії стають об'єктом соціального конструювання з боку самих професійних груп, що вимагає розуміння

цих процесів і розроблення моделі аналізу й побудови стратегій розвитку соціальної компетентності професійних груп та її апробації.

Аналіз досліджень і публікацій.

На часі в сучасних дослідженнях соціальної компетентності спостерігаються досить різні підходи: розгляд проблеми зосереджується на аспектах забезпечення власних інтересів особистості, її соціальної адаптації, здатності до інтеграції в суспільство та усвідомлення суспільних норм та цінностей, а більшість моделей виявлення соціальних компетентностей ґрунтуються на засадах психології комунікації, моделюючи генезис соціально компетентної поведінки як раціонального процесу, що йде за циклом управління [15], або регуляції індивідом своєї поведінки шляхом порівняння бажаного (цільового) стану з реальним (поточним) станом. Однак більшістю практичних досліджень [1] не розрізняється компетентність як потенціал і як поведінка, що ускладнює її розгляд як постійного атрибуту через «абстрагування стосовно різних ситуацій», асимілюючи в індивідуальних структурах параметри-цінності, що стосуються різних компетенцій і можливості розрізнення загальних та специфічних соціальних з урахуванням специфіки ситуацій [17], підходи до соціальної компетентності: як форми організації соціального знання, як форми організації комунікативних навичок і як форми протидії незнанням, що є ознакою інтегративного поєднання розгляду соціальної взаємодії в інтеракції, ідентичності та презентації [14], і як соціально затребуваних якостей, що свідчать про соціальний предмет спрямування [7].

У методологічній стратегії соціологічного вивчення соціальної компетентності сьогодні домінує комбінування як соціологічних методів, так і низки підходів гуманітарних та суспільних наук. Ця стратегія дозволяє розглядати процеси проявів і реалізації соціальних компетентностей індивідом у різних соціальних контекстах, що також дає змогу виокремлювати їх нові значення і факторні обумовленості, зокрема, як достатньою мірою типологізовані в рамках теорії колективної дії і теорії соціальних практик, так і ті, що потребують більш детального обґрунтування. Разом із тим має місце значна фрагментація теоретичних уявлень щодо сутності й ролі соціальної компетентності, відсутня цілісна та системна соціологічна концептуалізація соціальної компетентності фахівців як соціального феномену, не з'ясовано потенціал цього поняття для прикладних і емпіричних досліджень професійної діяльності фахівців.

Таким чином, системно-теоретичний підхід до проблеми соціальної компетентності фахівців водного транспорту передбачає широке дослідження феноменологічних аспектів процесів професійної діяльності соціальної групи, що сьогодні знаходиться одночасно в специфічних галузевих умовах значної обмеженості активності суб'єктів, що діють в соціальному просторі, і є референтною групою підвищеної соціальної активності на рівні локальних соціально-професійних практик, а проникнення в сутність цих феноменів у межах комплексного дослідження дає можливість порушити питання ціннісно-мотиваційні настанови в контексті сучасних реалій професійних груп водного транспорту.

Мета нашого дослідження полягає у розгляді феноменологічних аспектів соціологічного дослідження соціальної компетентності, актуальних в соціально-професійній практиці професійної категорії фахівців водного транспорту.

Виклад основного матеріалу.

Оскільки соціальний зв'язок – це, насамперед, соціокультурні взаємозобов'язання індивідів або груп індивідів, що передбачають соціальну взаємодію (інтеракцію) як систему взаємообумовлених дій, при яких дія одного суб'єкта є причиною та наслідком відповідних дій інших, його успішність залежить від того, наскільки учасники взаємодії, переслідуючи власні цілі і втілюючи на соціальній сцені власні наміри, здатні дотримуватися певних стандартів соціальної поведінки. Разом із тим, соціальна дія в сучасному світі містить своїм компонентом управління суб'єктом дій виробленими враженнями [3]. До найпоширеніших реакцій індивіда на ускладнення структури соціальної взаємодії належать «спрощення й уніфікація, виражені в стандартизації взаємодії в рамках загального її структурного ускладнення та виробленні відповідних навичкових шаблонів» [9, с. 79-80]. До найбільш актуалізованих соціальною практикою опозицій у взаємодії індивідуального і колективного, що характеризують процес трансформації соціальних практик, О. Хижняк зараховує наступні:

- 1) домінування індивідуалізму чи колективізму як життєвих цінностей;
- 2) реалізація індивідуальних і колективних прав;
- 3) реалізація індивідуальної колективної відповідальності;
- 4) адекватність індивідуальних і колективних рішень;

У світлі означеного ми схилиємося до думки, що набуття соціальних компетентностей на особистісному рівні у процесі неперервної професійної освіти, як елементів професійної соціалізації та соціальної адаптації фахівця у зрілому віці, постає як складне поєднання процесів здобуття особистістю власної професійної ідентичності й одночасне усвідомлення меж свого «Я», а носій соціальної компетентності, в руслі зазначеного вище концепту, може бути розглянутий як колективний діяч в контекстах не лише його власної усталеної ролі самоідентифікації в соціальних практиках, а й під ракурсом тих технологій, в яких вони реалізуються і за допомогою яких вони піддаються трансформації, а саме – конструювання (як засіб переформатування впливів на ті чи інші потреби, виклики і девіації усталених соціальних конструктів засобами задіяння відповідних знань і навичок) та спрощення (як засіб вироблення механізмів і способів адаптації індивідів і груп до різноманіття) [9, с. 79-80]. Також можемо висувати, що соціальна компетентність передбачає, насамперед, інтерналізацію нового соціального досвіду, тобто «привласнення» людиною нових атрибутів соціального світу та створення на цій основі оновленої суб'єктивної картини світу, тобто введення в дію механізму соціалізації [5].

Соціально-психологічна теорія виокремлює чотири базові функції особистісної концепції реальності, значення яких включають:

- 1) міру, в якій оточення розглядається конкретним суб'єктом як сприятливе або несприятливе;
- 2) міру, в якій середовище розглядається як усвідомлене, передбачуване, доступне контролю й справедливе або, навпаки, як недоступне для контролю, непередбачуване, незрозуміле;
- 3) міру, в якій інші індивіди розглядаються як гідні довіри й викликають позитивне ставлення або, навпаки, розглядаються як джерело загрози;
- 4) міру, в якій образ Я суб'єкта розглядається ним як гідний поваги.

Порушення функціонування одного з рівнів уявлень про світ справляє глибокий дестабілізуючий вплив на всю структуру особистості.

Визнання ролі когнітивних процесів в активності афективних і мотиваційних систем з урахуванням даних, що ґрунтуються на вивченні індивідуальних відмінностей Г. Ю. Айзенком і Дж. Грєєм, переконують у ґрунтовності положення про те, що «когнітивні конструкти» є чи не найбільш значущими для пояснення соціальної поведінки людини в таких аспектах:

– оцінюються доступні зовнішньому сприйняттю диспозиційні тенденції особистості, які можуть бути представлені в різний спосіб для оцінювання, і внутрішня структура особистості, оцінювання динаміки якої повинне здійснюватися на підставі певної концептуальної моделі особистісної архітектури;

– оцінюються особистісні детермінанти діяльності, що репрезентують так звану агентну перспективу особливостей активності людини [10; 13].

Оцінювання особистості в цьому ракурсі повинне бути спрямоване на ті компетентності й системи саморегуляції, через які людина робить певний внесок у свій власний розвиток [12]. Оскільки в межах соціально-когнітивних теорій особистості окремо оцінюються когнітивна, афективна й соціальна активність суб'єкта, положення ілюструє теорія суб'єктної ефективності А. Бандури, яка ґрунтується на функціонуванні взаємозв'язків між:

- а) уявленнями людини про власну ефективність;
- б) її емоційною збудливістю;
- в) поведінковими тенденціями.

Зважаючи на вказані тенденції, слід розглядати як міждисциплінарні категорії, оскільки основним об'єктивним чинником впливу на зазначені процеси є наявність цілеспрямованого впливу соціуму на особистість за допомогою соціокультурного середовища, в якому особистість постійно перебуває і професійно та соціально формується. Не менш вагомими й суб'єктивними чинниками впливу: інтелектуальні можливості людини (рефлексивні здібності, механізми інтеграції й диференціації досвіду, узгоджена система ціннісних орієнтацій), активність самої особистості, рівень її самостійності й активності у практичній діяльності. Тому в певному сенсі можна твердити, що результативність багатовекторного процесу набуття соціальної компетентності фахівцями значною мірою залежить від певних практичних цілей, яких береться досягти особистість. Проблема надійності людського чинника в комплексній системі забезпечення безпеки мореплавання, готовності персоналу до дій в екстремальних ситуаціях висуває підвищені вимоги до професійних якостей моряків та якості їх відбору для роботи на судах і вимагає підвищення якості життя фахівців в умовах плавання [8]. З іншого боку, специфіка діяльності категорії фахівців водного транспорту робить ідентифікацію соціального аспекту

досить складною, оскільки потребує урахування впливів низки чинників, які накладає на суб'єкта дії соціально-просторові обмеження в фізичних вимірах [6]. Тому зауважуємо важливість у сучасному соціальному знанні функціоналізації соціальної дії і суб'єктності індивіда у формуванні соціальних структур, плідність аналізу соціальної дії особистості крізь призму прав, свобод, етики, феноменів суб'єктної самореалізації особистості тощо. Вважаємо актуальною потребу залучення до розгляду феномену соціальної компетентності фахівців водного транспорту, наряду з домінуючими в соціальних науках моделями раціональної і нормативно-орієнтованої дії, тих моделей, які містять вивчення феноменологічної складової (емоційної складової колективних взаємодій і проблем управління колективними емоціями [11], інтенціональності, індивідуальної автономії суб'єкта дії [16, р. 283]). Оскільки швидкість соціальних змін – чинників розвитку соціальної свідомості суб'єктів взаємодії потребує поточнення засад соціологічного агрегування, «що зв'яже соціокультурні зміни з масою індивідоподібних дій..., ...і може бути чисто статистичним ефектом, коли діючі в своїх особистих інтересах, незалежно один від одного, агенти демонструють якусь закономірність, про яку вони самі, можливо, навіть не підозрюють» [2]. Зазначене вище виказує необхідність поточнення чинних соціологічних характеристик дослідження соціальної компетентності фахівців водного транспорту [4] засобами якісного дослідження соціальних чинників і виявлення актуальних патернів соціальної взаємодії даної групи фахівців на суб'єкт-суб'єктному рівні взаємодії в обговоренні широкого спектру професійних взаємодій.

Аналіз уявлень про соціальну компетентність фахівців водного транспорту досить складний. Справа в тому, що в сфері професійної практики, на відміну від теорії, термін і поняття соціальної компетентності поки що не прижились. Якщо поняття «компетентність» в галузевому експертному середовищі є достатньо поширеним, то розуміння «соціальності» в контекстах професійних взаємин потребує ужитку опосередковуючих понять. Як показали пробні опитування, ставити фахівцям морських професій пряме запитання про соціальну компетентність, навіть пояснюючи її загальноприйнятими для колективної сфери діяльності дефініціями, наприклад, такими як «ефективність у взаємодії з іншими членами екіпажу» та іншими, подібними, на практиці малоефективно. У даному випадку примус опи-

туваного до абстрагування від цілого – не екологічний і ускладнює дослідний діалог. Більш вдала, на нашу думку, тактика: отримати дані про компетентність фахівця водного транспорту як прояви певних особистісних якостей в певних ситуаціях взаємодії, а потім, скориставшись консенсусним теоретичним критерієм, виокремити з загального масиву дані власне про соціальну складову компетентності. Таким чином, наші дослідницькі інтерв'ю будувалися як уточнююча бесіда про те, яким уявляється опитуваним соціально «компетентний фахівець» галузі водного транспорту.

Учасники дослідження. Дослідження проводилося у вітчизняних підрозділах підприємств зі працевлаштування фахівців водного транспорту (фахівців морського транспорту), розташованих в місті Одесі. До вибірки увійшли 40 фахівців рівня управління (капітани, старші помічники капітана старші механіки, другі механіки) і працівники відділу кадрів кріюінгових компаній. Вік опитаних фахівців – від 31 до 59 років із середнім стажем роботи на посаді 6 років, загальний досвід роботи в морській індустрії – 19 років. Всі респонденти – чоловіки, які мають закінчену вищу морську освіту, громадяни України.

В результаті проведеного дослідження отримані наступні дані про загальну та соціальну компетентність морських фахівців. У багатьох кріюінгових компаніях підбір кадрів часто зводиться до перевірки наявності кваліфікаційних документів, придатності за станом здоров'я, стажу роботи на посаді і згоди кандидата з умовами та рівнем оплати праці. З професійно-важливих якостей, як правило, оцінюються: знання англійської мови, професійний рівень, професійна дисципліна і тверезість (через систему перевірки відгуків у колишніх роботодавців кандидата або тест алкоголь / наркотики). Інші професійно важливі якості, в першу чергу особистісні, найчастіше залишаються невідомими кадровій службі компанії до моменту прояву цих якостей на борту судна в процесі трудової діяльності, в стресових і аварійних ситуаціях.

Фахівці морських спеціальностей (що перебувають на момент опитування у відпустці, що не працюють в кадровому агентстві) в результаті обговорення виділили чотири групи базових компетентностей морського фахівця, які, з їх точки зору, пов'язані з ефективністю трудової діяльності: професійна підготовка, дисциплінованість, навички командної роботи, лояльність до компанії роботодавця.

Ключовим чинником в оцінці професійної компетентності морського фахівця є, на загальну думку, відсутність аварійних подій в його роботі – «безаварійність» і, як наслідок, безпека команди (пасажирів).

Експерти по-різному оцінювали важливість різних компетентностей для судноводіїв і механіків. Персоніфікована ефективність трудової діяльності судноводіїв пов'язувалася з наступними чинниками: перспективою кар'єрного зростання судноводія; бажанням співпрацювати; кооперацією з управлінським персоналом компанії; лідерськими навичками; станом здоров'я в цілому; власною ініціативністю; лояльністю; професійним рівнем; психологічною сумісністю; виробничою дисципліною.

Очікування фахівців відділу кадрів круїзових компаній до судноводіїв визначаються, як правило, категоріями професійної компетентності, дисциплінованості та перспектив кар'єрного росту.

Очікування фахівців відділу кадрів, так само, як і очікування діючих капітанів, до ефективності діяльності суднових механіків та інших спеціалістів багато в чому схожі і включають в себе як особистісні, так і професійні якості. Ефективність трудової діяльності механіків пов'язується зі знанням англійської мови, лояльністю, сумісністю, професійним рівнем, наявністю адміністративних навичок, станом здоров'я в цілому і фізичною підготовкою (силою), тверезістю, умінням надавати зворотний зв'язок, схильністю до співпраці в колективі, вміння ладити з начальством, лідерськими здібностями та ініціативністю.

Визначаючи традиційні базові професійні характеристики особистості фахівця морського транспорту (дисциплінованість, професійний рівень, відповідальність і комунікативні навички) і запит на особистісні якості морських фахівців (судноводіїв, механіків), багато експертів (опитувані) формулювали узагальнено – товариськість, стресостійкість, сміливість, готовність до ризику і співпраці з незнайомими людьми в незнайомих обставинах, прагнення до нормативно визначеної поведінки, хороший самоконтроль і адекватна самооцінка.

Індивідуальні ряди названих експертами якостей компетентного фахівця утворюють специфічні «вузли», «синдроми», які змістовно розрізняються і зводяться, очевидно, до уявлень про типові функціональні командні ролі.

Реалії сучасної галузі водного транспорту в більшій мірі покладають на суднового фахівця функції оператора, що виконує або контролює певні процедури виконання технологічних завдань, для яких існують чітко прописані інструкції і встановлені нормативи, тому найбільш часто зустрічаються у відповідях вказівки на такі риси особистості, як: почуття обов'язку, організаторські здібності, висока працездатність, працьовитість, дисциплінованість, консерватизм, опора на компетентність та досвід і практичність. Тіньовою стороною такого вузла властивостей можуть бути прояв недостатньої гнучкості (наприклад, вимагання від екіпажу неможливого) та готовності до змін.

Найпоширеніше розуміння ключової (керівної) функції фахівця командного рівня є традиційним для всіх опитаних працівників галузі морського транспорту і опирається на практику погодження думок, точок зору членів команди щодо розвиненості навичок фахівця для успішної координації дій колективу та продукує компетентнісне уявлення щодо значимих для діяльності колективу судна особистісних якостей керівника: впевненість у собі і своїх діях; спокій у надзвичайних ситуаціях, вміння викласти свою думку і прислухатися до думки інших, самоконтроль і врівноваженість; неупередженість; цілеспрямованість; об'єктивність.

Лідерська функція морського фахівця проявляється у спонуканні команди до дії, до досягнення поставленої мети. Прояви лідерства описуються як динамічність, прагнення випереджати конкурентів, енергія, готовність до виклику, мотивування екіпажу та підтримка командного духу.

В описах компетентних механіків частіше зустрічаються вказівки на координуючу функцію, а в описах компетентних судноводіїв – на лідерську (мотивуючу). Можливо, це пов'язано з тим, що у механіків більше свободи в прийнятті рішень через меншу кількість контактів з офісом судновласника з питань технічного обслуговування. Більш часті посилення на лідерські якості судноводіїв у порівнянні з механіками пояснюються, як нам здається, специфікою професійної діяльності судноводіїв, а саме необхідністю отримати результат у певні терміни, що не підлягають перегляду.

З високою часткою ймовірності можна також припустити, що чим вище товариськість, м'якість і емоційна чутливість морського фахівця, чим вище його здатність чуйно реагувати і під-

тримувати командний дух, тим вище його оцінюють і товариші по службі, і керівники. Наведене положення виглядає парадоксально і викликає сумнів у зв'язку з морською традицією авторитарного стилю управління. Отримані дані дозволяють припустити, що жорстке адміністрування часто або не відповідає характеру вирішуваних виробничих завдань, або є надмірним, а значить і неефективним, що, в свою чергу, формує запит на чуйного і орієнтованого на розумні потреби команди керівника.

Такі фахівці викликають довіру у членів екіпажу. На уточнююче питання про те, які саме якості спонукають опитуваних до довіри, частіше за інших називались чесність, доброта, порядність. Другими за значимістю є комунікативні якості морського фахівця, що заслуговує на довіру – відкритість у спілкуванні, чуйність, дружелюбність, щирість. Наступними найбільш важливими для довіри в екіпажі представляються старанність, працьовитість, сумлінність.

Капітан судна, який заслуговує на довіру, в екіпажі характеризується, перш за все, особливостями спілкування з членами екіпажу: чуйністю до них, розумінням, турботою про них. Другими за значимістю є моральні якості капітана судна – чесність, справедливість, доброта.

Безвідносно до теми довіри називалися й інші моральні якості як фактори ефективності взаємодії членів екіпажу: правдивість, мужність як сміливість відстоювати свої цінності, відповідальність у міжособистісних відносинах, самокритичність, великодушність як уміння «ввійти в становище» і здатність прощати помилки, недоліки.

Аналіз названих в інтерв'ю особистісних якостей морських фахівців показав наявність стійких якостей, які відображають вимоги до морської професії незалежно від морської спеціальності: моральна зрілість, товариськість-контактність, толерантність, стійкість до стресів, нормативність поведінки, сміливість, самоконтроль, адекватна самооцінка.

Зауважимо, що нормативність поведінки у вузькому сенсі слова (як відносини в жорсткій ієрархічній структурі, директивно-субординативні) і толерантність, шанобливе ставлення до різних культур, рас, релігій – аспекти компетентності, які опитувані вважають очевидними.

Опитувані фахівці досить часто вказували в інтерв'ю (хоча їх про це не просили) на якості, що описують швидше некомпетентних працівників, ніж компетентних. Зазначимо найчастіше згадувані прояви негативних якостей:

- недбале і / або несумлінне виконання своїх обов'язків;
- нехтування встановленими правилами та інструкціями;
- амбітність (потреба в успішності, досягненні більшого, заснована на підвищених вимогах до життя);
- авторитарність (завищене прагнення до лідерства, прагнення максимально підпорядкувати колектив або колег своєму впливу);
- нездатність до нестандартних рішень;
- низький рівень комунікативних і управлінських навичок і т. д.

Прояви вказаних негативних якостей опитані фахівці найчастіше відмічали в таких особистісних рисах, як: агресивність, завищена самооцінка, неоперативність у прийнятті рішень, загальмованість, байдужість, нестача витримки, запальність, зайва самовпевненість, неухильність, потурання недолікам, недбалість.

До особистісних властивостей, наявність яких для морського фахівця командного складу протипоказана, найчастіше належать також:

- підвищена особистісна тривожність, яка веде до загальмованості діяльності;
- запізнювання реальних управлінських дій в екстремальних ситуаціях;
- нездатність самостійно прийняти рішення, постійне «смикання» вищого начальства;
- нездатність делегування повноважень;
- неухильне дотримання інструкцій і приписів, в тому числі у нестандартних, екстремальних ситуаціях, що вимагають зміни звичного алгоритму дій і т. п.

Висновки.

З отриманого масиву даних про загальну компетентність фахівця водного (морського) транспорту ми виділили дані, що стосуються його соціальної компетентності.

Пов'язані з відносинами адміністративної влади, керівництва / підпорядкування: лояльність компанії, корпоративна відповідальність, схильність співпрацювати з керівництвом, наявність адміністративних навичок, дисциплінованість, старанність, вміння мотивувати екіпаж і підтримувати командний дух.

Пов'язані з рівним шанобливим ставленням до інших членів екіпажу, незалежно від їх національності, раси, культури, релігії – толерантність.

Пов'язані з моральними аспектами взаємодії членів екіпажу, що актуалізують аспекти моральної компетентності та взаємної довіри:

порядність, чесність (вірність даному слову, обіцянці), правдивість, доброта, щирість, прямота, відвертість у спілкуванні, чуйність, турбота про колег-товаришів по службі, справедливість, мужність як сміливість відстоювати свої цінності, відповідальність у міжособистісних відносинах, самокритичність, великодушність як уміння «увійти в становище» і здатність прощати дрібні помилки, недоліки.

Пов'язані з комунікативно-інтерактивними аспектами взаємодії членів екіпажу. Це, перш за все, комунікативні навички: товариськість-контактність, бажання співпрацювати з незнайомими людьми в незнайомих обставинах, дружелюбність, емоційна чутливість, умінням надавати зворотний зв'язок, вміння чітко висловлювати свою думку і прислухатися до інших, навички роботи в команді. Лідерські та організаторські здібності: цілеспрямованість, прагнення випереджати конкурентів, енергійність, готовність до виклику, ініціативність, сміливість, умінням інтелектуально і емоційно поставити себе на місце інших. І, нарешті, емоційна стабільність у стосунках, стресостійкість, спокій у надзвичайних ситуаціях, упевненість в собі, високий самоконтроль і адекватна самооцінка.

Дані розглянутих нами авторських дослідницьких інтерв'ю дають підстави для твердження, що чим активніше процес соціокультурної самоідентифікації особистості відбувається у взаємодії з соціально-професійним середовищем, тим вищий рівень її соціально-ціннісної адаптації в навколишньому середовищі, тим більше соціально компетентною стає особистість. Очевидно, що при цьому поступово формується адекватне ставлення особистості до власної життєдіяльності в різних сферах суспільного життя, як і набуття нею соціально значущих ціннісних орієнтацій. Саме тому розглянутий нами в зазначених ра-

курсах процес особистісної соціокультурної ідентифікації та соціалізації в цілому є, отже, і компонентом набуття соціальних компетентностей для продуктивної колективної діяльності та особистісного професійного зростання у процесах оволодіння соціально-культурними цінностями, розширення знань, умінь, навичок, спрямованих на самовизначення або ж самоствердження й самореалізацію себе як особистості.

Тому надзвичайно важливою, на нашу думку, є потреба в опрацюванні таких адаптаційно-комунікативних компонентів соціалізації, в яких виявляються змістові характеристики, що вказують на вплив жорсткої просторово-часової регламентації психологічної системи особистості в малих професійних групах в умовах закритого середовища та в розвитку. За вказаних умов надзвичайно актуальними стають і теоретичні дослідження проблеми особистісного розвитку соціального середовища (методами психології, соціології, теорії комунікації, глобалістики та інших наук гуманітарного корпусу), і прикладні аспекти дослідження комунікації – як засобу соціальної адаптації особистості в малих професійних групах.

Отримані дані можуть використовуватися в подальшому як опорний і орієнтуючий матеріал для створення методики вимірювання соціальної компетентності фахівця водного транспорту. Особливо важливими в означеному контексті нам бачаться дослідження динаміки видозмін ціннісно-мотиваційних, смислових та комунікаційних настанов соціальної та професійної адаптації особистості фахівця, що являють собою важливий соціально-психологічний конструкт для розвитку соціальної компетентності особистості фахівця водного транспорту і ефективного вирішення соціально значущих завдань професійної діяльності цієї групи.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Байков Ю. Н. Диагностика социальной компетентности. Результаты апробации диагностического комплекса / Ю. Н. Байков, Д. Е. Егоров // Журнал прикладной психологии. – 2002. – № 6. – С. 12-24.
2. Ганина Я. О. Нечеткая продукционная модель для оценки профессиональных качеств морских специалистов / Я. О. Ганина, В. В. Лаптев // Вестник Астраханского государственного технического университета. – 2016. – № 3. – С. 101-108. – Серия: Управление, вычислительная техника и информатика.
3. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / И. Гофман. – М.: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2000.
4. Глебова Н. І. Засади дослідження соціокультурного феномену «Людина моря» в контексті соціологічних практик / Н. І. Глебова // Вісник Маріупольського державного університету. – 2016. – № 12. – С. 54-67. – Серія: Філософія, культурологія, соціологія.
5. Козик С. В. Профессионально важные качества судоводителя и их формирование / С. В. Козик. – СПб.: СПбГУВК, 2013.
6. Отрешко Н. Б. К анализу ограничений социального действия / Н. Б. Отрешко // Социальные технологии: Актуальные вопросы теории и практики. – 2006. – Вып. 29. – С. 269-282.
7. Ручка А. О. Компетентність як ресурс життєвої активності / А. О. Ручка // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2017. – С. 264-274.
8. Савченко Т. Н. Исследование профессионально важных качеств и субъективного качества жизни моряков дальнего плавания / Т. Н. Савченко, Г. М. Головина, А. Ф. Веселков // Прикладная юридическая психология. – 2010. – № 1. – С. 32-51.
9. Хижняк О. В. Колективна дія в оптиці соціології / О. В. Хижняк. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2017.
10. Bandura A. Toward a psychology of human agency / A. Bandura // Perspectives on Psychological Science. – 2006. – Vol. 1. – № 2. – P. 164-180.
11. Barbalet J. M. Emotion, Social Theory and Social Structure: A Macrosociological Approach / J. M. Barbalet. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
12. Cervone D. Explanatory models of Personality: Social-Cognitive Theories and the knowledge and appraisal model of Personality architecture / D. Cervone // The SAGE Handbook of Personality and Assessment. – Vol. 1. Personality Theories and Models. – Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: SAGE Publication Ltd, 2008. – P. 80-100.
13. Glebova N. Social competency of the professional groups of water transport experts: constitutalization of a sociological research. Sociological discourse. European political and law discourse. 5. 2 / N. Glebova. Praha: Berostav Družstvo, 2018. – S. 239-252.
14. Hinsch R. Gruppenttraining sozialer Kompetenzen (GSK): Grundlagen, Durch- führung, Materialien / R. Hinsch, U. Pflingsten. – Weinheim: Beltz, 2007.
15. Joas H. Action Theory / H. Joas, J. Beckert // Handbook of Sociological Theory. – New York: Springer Science, Business Media, LLC, 2001. – P. 283-286.
16. Jordan P. J. The application of emotional intelligence in industrial and organizational psychology / P. J. Jordan, J. P. Murray, S. A. Lawrence // Assessing Emotional Intelligence: Theory, research, and applications. – New York: Springer, 2009. – P. 171-190.
17. Kanning U. P. Social Competence – an Overview of Contemporary Research and Practice / U. P. Kanning, M. Horenburg // Visnyk Odes'kogo nacional'nogo universytetu. Psychologija. – 2014. – Vol. 19. – № 2. – С. 141-153.

REFERENCES

1. Baikov, Yu.N., & Yegorov, D.Ye. (2002). Diagnostika socialnoi kompetentnosti. Rezultaty aprobacii diagnosticheskogo kompleksa [Social competency diagnostics. Results of diagnostic complex approval]. *Zhurnal prikladnoi psikhologii*, 6, 12-24 [in Russian].
2. Ganina, Ya.O., & Laptiev, V.V. (2016). Nechiotkaia produktsionnaia model dlia otsenki professionalnykh kachestv morskikh spetsialistov [A vague production model for the assessment of professional features of sea specialists]. *Vestnik Arkhangel'skogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta. Seriya: Upravleniie, vychislitelnaia tekhnika i informatika*, 3, 101-108 [in Russian].
3. Gofman, I. (2000). *Predstavleniie sebja drugim v povsednevnoi zhizni* [The presentation of self in everyday life]. Moscow: KANON–press–C, Kuchkovo pole [in Russian].
4. Glebova, N.I. (2016). Zasady doslidzhennia sotsiokulturnoho fenomeny «Liudyna moria» v konteksti sotsiologichnykh praktyk [Principles of investigating the sociocultural phenomenon «Man of Sea» in the context of sociological practices]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Filozofia, kulturologia, sociologhiia*, 12, 54-67 [in Ukrainian].
5. Kozik, S.V. (2013). *Professionalno vazhnyie kachestva sudovoditelia i ikh formirovaniie* [Professionally important navigator's features and their formation]. Saint Petersburg: GUVK [in Russian].
6. Otreshko, N.B. (2006). K analizu ogranichenii sotsialnogo deistviia [To the analysis of social action limitations]. *Sotsialnyie tekhnologii: Aktualnyie voprosy teorii i praktiki*, 29, 269-282 [in Russian].
7. Ruchka, A.O. (2017). Kompetentnist yak resurs zhyttievoi aktyvnosti [Competency as a resource of life activity]. *Ukrainske suspilstvo: monitoryng sotsialnykh zmin* (pp. 264-274). Kyiv: Instytut sotsiologhii NAN Ukrainy [in Ukrainian].
8. Savchenko, T.N., Golovina, G.M., & Viesielkov, A.F. (2010). Issledovaniie professionalno vazhnykh kachestv i subiektivnogo kachestva zhizni moriakov dalnego plavaniia. [Investigation of professionally important features and subjective life feature of far navigation seamen]. *Prikladnaia yuridicheskaiia psikhologhiia*, 1, 32-51 [in Russian].
9. Hyzhniak, O.V. (2017). *Kolektivna diia v opytysi sotsiologhii* [Collective action in the optics of sociology]. Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina [in Ukrainian].
10. Bandura, A. (2006). Toward a psychology of human agency. *Perspectives on Psychological Science*, 1 (2), 164-80.
11. Barbalet, J.M. (1999). Emotion, Social Theory and Social Structure: A Macrosociological Approach. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Cervone, D. (2008). Explanatory models of Personality: Social-Cognitive Theories and the knowledge and appraisal model of Personality architecture. *The SAGE Handbook of Personality and Assessment*. (Vol. 1). Personality Theories and Models. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: SAGE Publication Ltd.

13. Glebova, N. (2018). Social competency of the professional groups of water transport experts: constitutalization of a sociological research. Sociological discourse. *European political and law discourse*. 5. 2. Praha: Berostav Družstvo.
14. Hinsch, R., & Pfungsten, U. (2007). *Gruppentraining sozialer Kompetenzen (GSK): Grundlagen, Durch-führung, Materialien*. Weinheim: Beltz.
15. Joas, H., & Beckert, J. (2001). *Action Theory: Handbook of Sociological Theory*. New York: Springer Science, Business Media, LLC.
16. Jordan, P.J., Murray, J.P., & Lawrence, S.A. (2009). *The application of emotional intelligence in industrial and organizational psychology*. Assessing Emotional Intelligence: Theory, research, and applications. New York: Springer..
17. Kanning, U.P., & Horenburg, M. (2014). Social Competence – an Overview of Contemporary Research and Practice. *Visnyk Odeskoho natsionalnogo universytetu. Psykholohiia*, 19 (2), 141–153.

Глебова Наталя Іванівна

Кандидат соціологічних наук, доцент

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

72312, м. Мелітополь, вул. Б. Хмельницького, 20

Glebova Natalia

PhD in Sociology, Associate Professor

Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

20, B.Khmelnitskoho str., Melitopol, 72312, Ukraine

Email: nat.glebova2005@gmail.com

Цитування: Глебова Н. І. Соціальна компетентність фахівців водного транспорту: феноменологічний аспект / Н. І. Глебова // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 9. – С. 13-22.

Citation: Glebova, N.I. (2018). Sotsialna kompetentnist fakhivtsiv vodnoho transportu: fenomenolohichni aspekt [Social competency of water transport specialists: a phenomenological aspect]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 21(9), 13-22.

Стаття надійшла / Article arrived: 14.08.2018

Схвалено до друку / Accepted: 15.09.2018